

ЗА СИНТАКСИСА НА СИНАЙСКИЯ ПАТЕРИК

Ангелина МИНЧЕВА, София

Преводният характер на старобългарската книжнина, който по необходимост формира нейния най-стар, Кирило-Методиев период, е причина за въвеждане в палеославистиката на понятията »техника на превода« и »изкуство на превода«, »преводчески норми« и »преводчески школи«¹. Редица въпроси от езиково и жанрово-стилистично естество са придобили по този начин по-широко, комплексно значение, при което конкретните резултати от изследванията започват да играят роля на критерии за установяване произхода на даден текст (моравски, охридски, преславски), неговата архаичност или по-късно възникване, атрибуция към определен литературен период, преводческа школа и даже автор. По отношение на Синайския патерик² (по-нататък СП) подобно хипотетично заключение беше направено въз основа лексиката на паметника от Т. А. Иванова³. Справедливи съображения за недостатъчността на този критерий бяха изказани напоследък от Р. Попе⁴. Към това не би било излишно да се напомним и принципното изискване, поставено от Х. Бройер при определяне на произхода на староруската преводна литература: необходимост от цялостно изследване на езика на паметниците, което не се ограничава само с фонетическите, морфологическите и лексикалните белези на техния език — главни критерии в досегашните изследвания, а привлича в същата

---

¹ Вж. O. Grunenthal, *Übersetzungstechnik der althirchenslavischen Evangelienübersetzung*. *AsIPh* 31, 1910, 321–366, 32, 1911, 1–48; Е. М. Верецагин, Из истории возникновения первого литературного языка славян. *Переводческая техника Кирилла и Мефодия*. Изд. МГУ, 1971; K. Trost, *Die Übersetzungstheoretischen Konzeptionen des Cyrillisch-mazedonischen Blattes und des Prologs zum Bogoslovie des Exarchen Joann. Zur Frage der Autorschaft Konstantin-Kyrills*. *Slavistische Studien zum VII. Internationalen Slavistenkongreß in Warschau 1973*. München 1973, 497–525; Д. Иванова-Мирчева, К характеристике болгарских переводческих школ IX–X по XIV в. *Палеобулгарика I*, 1977, 1, 37–48.

² Използуваме изданието на В. С. Голышенко, В. Ф. Дубровина, *Синайский патерик*. М. 1967.

³ Т. А. Иванова, *Заметки о лексике Синайского патерика (к вопросу о переводе Патерика Мефодием)*. *Проблемы современной филологии (сб. статей к семидесятилетию академика В. В. Виноградова)*. М. 1965, 149–152.

⁴ *Nikolas van Wijk, The Old Church Slavonic Translation of the 'Αυθρῶν ἀγίων βιβλος*. Edited by: D. Armstrong, R. Pope, and C. H. van Schooneveld. The Hague. Paris 1975, 24.

степен синтаксиса и стилистиката⁵. Важно е също и неговото наблюдение за устойчивост на синтактичната структура на първоначалния превод при следващите преписи, с което релевантността на синтактичните особености придобива особена стойност⁶. В подкрепа на схващането си за авторството на Методий при превода на патеричните разкази на Йоан Мосх Т. А. Иванова посочва и «общий архаический тип языка Синайского Патерика»⁷, но не привежда конкретни примери за това заключение. По-определени данни за отношението на СП към старобългарския канон в кръга на частния въпрос за сложните думи намираме в изследването на Л. Мошински⁸. Неговият извод е, че в образуването на композита в СП съществуват отклонения от каноничните старобългарски паметници (сравнението е направено с материала от Зографското евангелие и речника на Садник-Айтцетмюлер), но те остават в рамките на техните норми. По-голямата част от сложните думи могат да бъдат отнесени към старинен езиков пласт, а само при абстрактните съществителни е налице по-нов тип, поради което не може съвсем да се изключи връзката на СП с патерика на Методий.

Опит да се изследва синтаксисът на старобългарските паметници и някои най-ранни ръкописи от други редакции с подобна «диагностична» цел в рамките на посочените по-горе аспекти правят Е. Благова, Х. Бройер, Ф. В. Мареш, С. Херодес, Й. Вашица, Х. Бирнбаум, К. Хоралек⁹. Такъв род проучвания (въпреки несигурността на някои от използваните от авторите критерии) се оправдаха при доказване на моравско-чешкия произход на превода на Беседите на Григорий Велики (Мареш, Херодес) и за установяване на още южнославянски черти в превода на хрониката на Георги Хамартол и «Юдейската война» на Йосиф Флавий (Бройер).

СП поставя доста сложни проблеми със старобългарската универсалност на своя текст, който съчетава моравизми с по-късни, не-методиеви думи, и архаичен език с такива отклонения от нормите на евангелския превод, които са типични за по-новите старобългарски паметници. Това положение на нещата е намерило отзвук

---

⁵ H. Bräuer, Zur Frage der altrussischen Übersetzungsliteratur. ZsPh 27, 2, 1959, 324–325.

⁶ с. 340: »die syntaktische Struktur der Erstübersetzung sich auch später längere Zeit hindurch gehalten hat«. Вж. и констатацията на Ф. Мареш за преписите на Беседите на Григорий Велики: »redakční zásahy opisovačů byly mimo hláskosloví a tvarosloví celkem minimální«: F. V. Mareš. Česká redakce církevní slovanštiny v světle Besěd Řehoře Velikého (Dvojeslova). Slavia 32, 1963, 3, 420. Архаичността на среднобългарски преписи в синтактично отношение показва К. Мирчев, Към българския исторически синтаксис – архаични синтактични обрати в Германовия сборник от 1359 г. Славистичен сборник. С. 1968, 69–83.

⁷ Т. А. Иванова, Цит. съч., 152.

⁸ L. Moszyński. Rzecowniki złożone Synajskiego Pateryka na tle złożeni kanonu staro-cerkiewno-słowiańskiego. Slovo 24, 1974, 109–123.

⁹ E. Bláhová-Dvořáková. Syntax anonymní homilie rukopisu Clozova. Slavia 31, 1962, 2, 151–165; H. Bräuer, цит. съч.; F. V. Mareš, цит. съч.; S. Herodes, Předložková spojení v Besědách Řehoře Velikého (diferenční pohled). Slavia 36, 1967, 2, 233–243; J. Vašica. Jazyková povaha Zakona sudného ljudem. Slavia 27, 1958, 4, с. 521–538; H. Birnbaum, Zur Syntax des Uspenskij sbornik I: Die Vita Methodii. Medieval and Renaissance Slavic Writing. The Hague. Paris 1974, 151–182; K. Horálek, Evangeliáře a čtveroevangelia. Praha 1954.

в изказаното като обща констатация мнение на Р. Попе, че »the Roman and Sinaitic Patericons were translated in Bulgaria in the late ninth or early tenth century«¹⁰.

В рамките на предложената тук работа не в възможно да се изложат подробно всички синтактични явления, които заслужават внимание, нито може да бъде обхванат пълно погледът към синтаксиса на СП, който ни дава сравнението с гръцкия оригинал¹¹. В центъра на нашия анализ ще стоят само най-съществените особености на използваните от преводача на паметника синтактични средства, и обща характеристика на предложно-падежните конструкции. Поради своеобразното обединяване в класа на предлозите на лексикално и граматично равнище, функционирането им в старобългарските паметници има връзка с различни важни аспекти на старобългарския синтаксис. Конкуренцията и вариантността на безпредложни падежи и предложни конструкции дава указания за хронологичните пластове в даден текст, покритието и разликите с гръцкия оригинал – за самостоятелността на преводаческите подходи и решения, за народния или книжния произход на старобългарските синтактични модели и развитието на нормите на старобългарския литературен език, за балкански или потясно схващани локално-диалектни влияния. От гледна точка на своя инвентар предлозите попадат и в изучаването на старобългарските лексикални варианти (рѣди – дѣлѣ).

Жанровите особености на патеричните разкази на Йоан Мосх (гръцки текст от VII в.) се явяват естествена предпоставка за използването на ограничен, регулярно повтарящ се и сравнително прост фонд от синтактични средства, особено що се отнася до предложните конструкции. Негово ядро са най-основните пространствени и временни отношения, при което самите предлози се появяват в едно и също лексикално обкръжение. Простотата и еднообразието на текстовата структура на този тип патерични разкази не е поставяла особено сложни синтактични проблеми пред преводача. Във всеки разказ се повтаря една и съща повествователна схема, за чието реализиране се използват съответни типови конструкции. Неусложена по семантика е и структурата на обектните отношения, но независимо от това материалът от СП заслужава отделно разглеждане, за което тук не е възможно да се отдели място. От тук следва да се очаква, че преводаческите норми на СП дават информация преди всичко за най-основните модели, за които по същите причини трябва да се предположи, че са имали прототипове в живата говорна практика.

Като цяло преводаческите похвати се отличават с последователност, която е мотивирана от изискванията на славянския синтаксис. При вариантност на сред-

---

¹⁰ Цит. съч., 24.

¹¹ За сравнение сме използвали само текстът от PG, посочен в изданието на В. С. Голышенко и В. Ф. Дубровина: J. P. Migne, *Patrologiae cursus completus. Series graeca*, t. 87, ps. 3. Parisiis, 1860, col. 2851–3112. Изследването на И. М. Смирнов, *Синайский патерик в древнеславянском переводе* (Сергиев Посад, 1917) не ни беше достъпно. Както при всички старобългарски текстове, и тук съществува въпросът до каква степен точно този текст може да се сметне за източник на славянския превод. В нашия случай не се прави текстологично проучване, поради което съответствията в двата текста са напълно достатъчни за база на направените наблюдения.

ствата в гръцкия оригинал преводачът предпочита да се придържа към едно решение, а когато прибегва до модификации, те са наложени от стремеж към яснота на израза. Особено добре личи този унифициращ подход при употребата на *Dativus absolutus* в СП: той се изподзува за превод на *Genitivus absolutus*, причастни конструкции, подчинени изречения, членуван инфинитив с предлози, *Dativus cum Infinitivo*. Поради липса на място посочваме като примери само следните места: 47.5, 54.10–11,15, 57.18 (*Gen. abs.*), 55.2, 58.7, 17.3–4, 80.17 (прич. в им. п.), 42.1.2, 52.4–5, 53.11 (подч. изр. с $\omega\varsigma$), 56.19 (*Dat. c. Inf.*), 119.14 ($\epsilon\nu$ τῶ + *Inf.*). Това обстоятелство е довело до голяма честота на абсолютната дателна конструкция в славянския текст. За преводача тя очевидно е принадлежала към утвърдените литературни средства на старобългарския синтаксис и със същата функция е използвана и в СП.

Редица други норми, за които трябва да се предположи, че не са били без опора в живия узус (във всеки случай, на него се дължи въвеждането им в писмени език) – свидетелствуват в повечето случаи за архаичност на текста. Тук ще посочим най-типичните:

1. Строго се спазва разграничаването между предложни конструкции с акузатив при глаголи за движение, и с локатив – при означаване на местоположение. Употребата на предлозите **ВЪ** и **НА** в тези случаи е независима от дистрибуцията на $\epsilon\acute{\iota}\varsigma$ (винаги с акузатив) и $\epsilon\nu$ (винаги с датив) в гръцкия текст. Изключенията обхващат поява на локатив при глаголитѣ положити 63.1, 90.7, 92.7, 112.13, 165.14, 194.3), посадити (45.4, 189.20), пасти (58.16, 72.7), принѣсти (56.10), поврѣшти (104.17)¹².

2. При съществителните за лица от м.р. в ед.ч. последователно се използва генитив-акузатив, при имена на живи същества правилото не е проведено до край. При личното местоимение преобладава старата акузативна форма **И**, но не е съвсем рядка и **ѦГО**. Общо взето, подобно е положението и в другите старобългарски паметници, с известна разлика при съществителните имена от м.р. за лица, при които евангелският текст употребява в доста случаи и формата за акузатив^{12а}.

3. Използуването на приименния дателен падеж се движи в нормите на евангелския превод (при съществителните имена), но показва известно разширение при енклитичните дателни форми на личните местоимения¹³: **ГОСПОДРО НИВѢ** 61.10, **ВЪ ВЪРѢНИИ КОНОБОУ** 70.14, **ИСТИНѢ ЗАБРАЛЪНИКА** 328.18, **ВЕЛНУСТВО ВЕЩЪМЪ** 331.20, **СЪЛОЖЕНИѢ ПИСМЕНЕМЪ** 107.19, **ГЛАСЪ ТРОУБѢ** 248.13,15, **ВЪ ВѢНЫ ВѢКОМЪ** 204.15,20, **СЪ ОУМОМЪ ѦМОУ** 390.17, **СЪ ЖЕНОУЖ МИ** 366.7, **ОЖЪЖЕ УЕЛО СИ И ВРЪВИ** 366.13, **ТЪУЕ СЕБЕ НОЖЪМЪ**

---

¹² Вж. напоследък R. Aitzetmüller, *Das altbulgarische na tyla »xamaik« -Palaeobulgarica* I, 1977, 1, 34.

^{12а} Срв. A. Vaillant, *Grammaire comparée des langues slaves. Tome V, La Syntaxe*, Paris 1977, 38–50.

¹³ Вж. материала и заключенията за използването на приименния дателен в старобългарските паметници у А. Минчева, *Развой на дателния притежателен падеж в българския език*, С. 1964, 21–76.

си 133.12, и сзмѣрениѣ дѣша ми не имать 128.14, и дѣ на първоѣ ми дѣло 233.13. Дателните енклитики на личните местоимения и възвр. си в посесивна функция са характерни за източнобългарски паметници, от друга страна, те не са рядкост и в текста на Скитския патерик.

СП познава още един балканизъм, свързан с посесивните дателни форми на личните местоимения — плеонастична употреба на дателни енклитични форми при местоименията **свои** и **себе**: Мест. **свои** обаче съответствува на гр. *ἴδιος*, при което също е възможна употреба на съответна определяща местоименна форма (в генитив): не само **придоша свои гѣмоу** 109.4 — *ἴδιοι αὐτοῦ*, но и **нѣинѣ же въ своѣа си гѣси възшълъ** 111.8 — *εἰς τὰ ἰδιά σου*, и **полѣтъ и въ своѣа си** 184.8 — *εἰς τὰ ἴδια* (срв. **лѣотѣ тебе ꙗко въ своѣа приде** — *εἰς τὰ ἰδιά*), **себѣ си на сѣдѣ нди** 282.11 — *τῷ κριματί σου ὑπαγε*. Между останалите старобългарски паметници явлението е застъпено най-добре в Супр. сб., като само от този паметник са познати форми **себѣ си**, **себе си**¹⁴.

4. СП познава някои архаични значения на дателния падеж, които са редки и в останалите старобългарски паметници:

а) финален датив¹⁵: **да хотѣхъ да възь ма полѣжъ женѣ** 135.16 — *ἵνα λαβῆ με εἰς γυναικα*, **какомоу дѣлоу потрѣба гѣсть** 124.14 — *ποιᾶς ἐργασίας δεῖται*, **сѣтвори бракъ кръщению** 198.16, **имаше и хитрость божьствънѣинъ книгамъ** 89.1, и **не имоушемъ надежда животоу** 276.5 — *ἐλπίδα ζωῆς*, **дѣнь же въз насъ гѣсть любы имѣнию** 267.9 — *ἡ οἰλοχρηματία*, **время моуцѣ** 72.14, 15. И тук се наблюдава въвличане на някои от тези конструкции в сферата на приименния дателен падеж.

б) дателен падеж като рекция на глаголите **хотѣти**, **разоумѣти**, **рауити**: **не хоцѣ хлѣбоу нъ ризѣ** 49.15–16, **акъ хоташа браньмъ** 249.19 — *τὰ τοὺς πολέμους θέλοντα*, **дарова гѣмоу толико дрѣво въз потрѣжъ. гѣмоу же и хоташе** 311.9 — *ἐχαρίσατο αὐτῷ τὸ τηλικούντον ξύλον . . . ἥπερ ἐβούλετο*, **не хотѣхъ во гѣмоу да възша отъвратилн** 355.4 — *οὐ γὰρ τοῦτο ἤθελον, ἵνα ὑποστρέψωσω* (също 118.8, 142.8, 389.3, 251.11); **разоумѣвъ сѣвѣтоу нже сѣтвориша възъмъ уашю постави ю предъ собожъ** 166.8 — *καὶ θεόθεν ἔγνω τὴν ἐπιβουλὴν, καὶ τοὺς ταύτην πεποιηκότας*, и **сего дѣла плачу и рѣдажъ. разоумѣвъ хоташомоу възти** 106.10–11 — *καὶ διὰ τοῦτο κλαίω, καὶ ὀδύρομαι δεοικῶς τὸ ἀποβησόμενον*, и **ави гѣ разоумѣхъ гѣмоу възти. сѣтън влѣци нашен . . . врагоу** 100.6 — срещу акузативна инф. конструкция в гръцки: *καὶ εὐθέως ἔγνω τούτων εἶναι τὸν τῆς Δεσποῖνης ἡμῶν . . . τὸν ἐχθρόν* (срв. същия случай с вин. падеж: **азъ же разоумѣхъ женоу. влѣци нашен възти сѣтън бѣци** 99.4 — *ἐγὼ δὲ ὑπέλαβον τὴν μὲν γυναῖκα τὴν Δέσποισαν ἡμῶν Θεοτόκον εἶναι*), **авъ же нашъ не рауаше гѣмоу** 148.18. В старобългарски е познат само един пример с дателен при **разоумѣти** от Анонимната хомилия в Клоцовия сборник: **нъ разоумѣвъше**

¹⁴ К. Мирчев, За хронологията на основните балканизми в българския език. Български език XVI, 1966, 4, 282–283. Вж. и Славянска филология I, 1963, 319–320.

¹⁵ Вж. Р. Мразек, Дателный падеж в старославянском языке. Исследования по синтаксису старославянского языка, Прага 1963, 228–230.

ШМОХОДАШТЕ (вм. -штен) **СЛАДѢ СЕН** За 7¹⁶. в/дателен падеж за означаване на пространствена насоченост: **ПОВЕДИ МА ДОМОВИ** 369.7 **НОУЖАХОУ** и **ВЕСТИ ДОМОВИ** 386.4—5¹⁷

5. Безпредложният локатив също е представен с архаични употреби:

а) за означаване на време: **ЗИМѢ НОСИТИ** <ригъ> 122.9 — *ἐν τῷ χειμῶνι*, и **НАКО ВЪСТА НОШИ СЛОУЖЬБОУ СЪТВОРИТИ** 248.12 — *ἠγγέρθη νυκτός*, **ВЪУЕРА** и **ОНОМЪ ДЪНЕ**. **ПРИАША НЗИ БГОЛЮБЬЦИ ОНИ** 380.3, **ТОМЪ ЧАСѢ** 101.15, **КЪДЕ СЖ РЕЖЕ РЕСИ СЪТВОРИЛЪ ВЪУЕРА**. или **ОНОМЪ ДЪНЕ** 360.8. При същите съществителни са познати примери и от останалите старобългарски паметници¹⁸.

б) като рекция на глаголи с представка **при-** (най-честа позиция и в старобългарски): **ПРИКОСНАТИ СЖ** 302.8, 303.19, 357.16, 357.18, **ПРИЛАГАТИ СЖ** 356.18, 394.17, **ПРИЛОЖИТИ** 332.7, **ПРИОВЪШИТИ СЖ** 197.16, **ПРИВЪЗАТИ** 206.7, **ПРИВЛИЖАТИ СЖ** 102.7, **ПРИЛЪПНАТИ** 367.15. Рядкост в старобългарските паметници (един несъмнен пример в Супр. сб. 552.14) е локатив **при НАДЪРАТИ СЖ**, известен още и от Житието на Кирил <надъю сж босѣ>. От 7 примера с допълнение в СП (всичко 9) 3 имат допълнение в род. п., 3 — предложна конструкция (<на + вин., гр. εἰς, въ+вин., гр. εἰς с вин. и ἐπί с дат.) и в един случай допълнението е в локатив: и **НАДЪРЕВѢ СЖ ГИ НАШЕМЪ** **ІУ ХЪ** 308.12 — *ἐλπίζομεν εἰς τὸν Θεόν*¹⁹.

в) поради омонимия на формите за род., дат. и локатив, не е ясно какъв падеж е употребен в израза **ГРѢШИЛА РЕСМЪ ПЪТИ** 285.5 (в гр. вин.) и **НИ ТЪИ ЗАВЛАЖИЛА РЕСИ ПЪТИ** 285.8 (също в гр. вин.) — срв. **ПОКАЖИ МИ ПЪТЬ**. Ние сме склонни да тълкуваме тези форми като локативни, тъй като генитивна рекция при **ЗАВЛАЖИТИ** би била малко вероятна. Както е известно, в старобългарските паметници има само няколко снгурни примера с локатив за място, и почти навсякъде това са названия на населени пунктове²⁰. От Супр. сб. е известен и израз **СЕМЪ МѢСТѢ** 81.3, но такива съчетания клонят към адвербиализация. Безпредложен локатив за място е широко разпространен в староруски, но също най-често при собствени (местни) имена, поради което едва ли бихме могли да търсим в тези употреби на СП руско влияние. Характерни за СП остават старобългарските норми, за които главното е запазването на безпредложно управление с локатив при редица глаголи, неизвестно от най-старите паметници на другите славянски езици²¹

¹⁶ Пак там, 236, примерите на 237 и 238. Примерът с дателен при **РАЗОУМѢТИ** посочва Е. Благова, цит. съч., 154.

¹⁷ Р. Мразек, цит. съч., 231.

¹⁸ Я. Бауэр, Беспредоожный локатив в старославянском языке. Исследования по синтаксису старославянского языка, Прага 1963, 270, 271.

¹⁹ Срв. пак там, 274, 276, 282. За важноста на старобългарските данни, 263: старобългарски »является единственным славянским языком, который сохранил в более значительном количестве беспредложный локатив в сочетании с определенными глаголами«.

²⁰ Пак там, 266.

²¹ Пак там, 284

6. Между архаичните употреби на творителния падеж трябва да бъдат споменати:

а) творителен предикативен: **҃АКО ВЪ АЛЕ҃АНДРИИ. ПРИ ПАВЪЛѢ ПАПѢ. ДѢВА НѢКА҃А ОСТАВЛЕНА ВЪИСТЪ СИРОТО҃Ж РОДИТЕЛЪИ** 346.3 — *κόρη τις κατελείφθη ὑπὸ τῶν γονέων αὐτῆς* (срв. Супр. 546.21 **СИРОТО҃Ж ОТЪ РОДИТЕЛЪ ОСТАВЪЕНЪ ВЪИСТЪ**); **НЕ МОЗѢТЕ МЕНЕ ЖИДОВИНОМЪ ОСТАВИТИ НЕКРЪЩЕНА** 278.16 — *μη̅́ ἐάσητέ με Ἰουδαῖον ἀποθαρεῖν*; **҃АКО ВЛЪКЪМЪ И ВЪЗЪИВАХОУ** 263.2–3 — *ὅτι λύκον αὐτὸν ἐκάλουν*. Както е известно, тв. пред. не се среща в евангелския превод, а в останалите старобългарски паметници има само 13 сигурни случая (от Супр. сб., 2 случая от Синайския требник)²². Примери за тв. предикативен, които могат да се тълкуват като архаизми в по-късни ръкописи, възлизаци към старобългарския период, бяха посочени от К. Мирчев в Германовия сборник от 1359 г. (около 20) и от А. Минчева — в »Шестоднева« на Й. Екзарх (препис от 1263 г., 38 случая за първите три слова)²³. Ван-Вейк посочва два примера от Скитския патерик, със забележка, че нормален в такива употреби е вин. падеж: **БѢШЕ ЕДИНА СТАРИЦА ДѢВОЖ** 79v, 2; **МНѢТИ ЕИ ВСЕ ТѢЛО АЗЫКОМЪ СЖЩЕ** 79v, 18/19²⁴. Докато случаите с тв. предикативен в Скитския патерик се присъединяват към най-добре представената група в старобългарски — при гл. **ВЪТИ** (5 случая в Супр.), СП допълва единствената известна от старобългарските паметници употреба при **ОСТАВИТИ** (Супр. 546.21) с два случая (в Герм. сб. — само 1), и съдържа втория случай на тв. предикативен при **ВЪЗЪИКАТИ** (досега е познат само 1 пример от Супр. сб. 546.21).

б) паралел към редки употреби на тв. падеж в старобългарски представя изразяването чрез тв. п. на временен облик, качество на субекта: **И СЪТВОРИ СЕМЬ ЛѢТЪ МЪНИХОМЪ** 255.2 (Супр. 521.5: **БЛЖДНЪИМЪ ГЕМОУ НАПАДЕ БѢСОМЪ**).

в) творителен за място и разстояние: **ЗБЛЖДНОМЪ ПЪТЪМЪ** 358.3; **ПРИЛОУ҃И Сѐ ИМЪ МѢСТОМЪ ТѢМЪ МНОУ҃ТИ** 127.9; **ВЪСѢМИ ДВЪРЬЦАМИ КЛѢТЪЦѢ ОГНЬ ИСХОЖАШЕ** 126.3; **҃АКО ЕДИНѢМЪ ПОПЪРИЩЕМЪ ДѢТИ ПАСАХОУ ОВЪЦА** 325.8.

7. При редица глаголи е запазена архаична безпредложна рекция с генитив при наличие в гръцкия текст на генитив или акузатив: **БО҃АТИ Сѐ** 56.12–13, 358.8, **ОУБО҃АТИ Сѐ** 167.8, **БѢГАТИ** 263.14, **ОТЪБѢГАТИ** 251.15, **БѢЖАТИ** 252.1, **ДО҃ТИ** 392.20, **ДО҃ЕСТИ** 278.2 (гр. *εἰς*), **ИСПЛЪНѢТИ** 73.11–12, **ЛИШИТИ** <сѐ> 344.17, 58.12–13,14, **НАДѢ҃АТИ Сѐ** 385.1, **ОЖИДАТИ** 387.19, **ОСТАТИ Сѐ** 264.16, **ОТЪРѢШТИ Сѐ** 300.17, **ОТЪУ҃А҃ТИ** <сѐ> 383.11, 384.12, **ПЛАКАТИ** <сѐ> 47.19–20, 128.12, **ПОСТЪДѢТИ Сѐ** 143.11, **ПРИУ҃АШТАТИ Сѐ** 283.14, 326.6–7,

²² М. Бауэрова, *Безпредложный творительный падеж в старославянском языке. Исследования по синтаксису старославянского языка*, Прага 1963, 289, 305–307; К. Мирчев, *Цит. съч.*, 71.

²³ К. Мирчев, *цит. съч.*; А. Минчева, *Творительный предикативный в »Шестоднев« Иоанна Экзарха. Вестник Московского у-та, серия Х, филология*, 1973, 2, 67–73.

²⁴ *Цит. съч.*, 88.

простити 234.7, уаѣати 55.2. При голяма част от тези глаголи се наблюдава колебание между генитив и предложна конструкция в евангелския превод, при което именно безпредложната рекция е първоначална и архаична²⁵.

8. Употребата на супин след глаголи за движение в сравнение с положението в евангелския текст е силно ограничена – 13 случая (срв. със статистиката на Й. Курц за евангелския текст: 201 /супин/: 96 /инфинитив/) и се съгласува с малкия брой примери в Синайския евхологий (7:5), Клоцовия сб. (3:3), Синайския псалтир (4:6)²⁶. Допълнението обаче остава в генитив (5 случая, останалите глаголи са възвратни и в 1 пример стои акузатив). Генитивното допълнение при супина се посочва от Н. Ван-Вейк като архаичен признак в езика на Скитския патерик²⁷.

Заслужават специално внимание две преводачески решения:

1. На гръцкия съюз *ὅτι* в подчинени финални и заповедни изречения съответствува съюзът *аа*, но преводачът употребява в подчиненото изречение неочаквано голям брой глаголни форми в кондиционал в сравнение с практиката на старобългарските паметници: 174 (индикатив, срещу 44 /кондиционал/, или приблизително 4:1. От тях след глаголи за молба и заповед съотношението е 19:16 (т.е. 1,17:1), само при тясно финалните изречения – 6:1. Направената от Х. Бройер статистика за старобългарски и староруски веднага показва необичайността на СП в това отношение: евангелски превод: 300 изречения с индикатив (330 гл.) срещу 20 с кондиционал, или 15:1; Супр. сб.: 420:20 или 21:1; Синайски евх.: 65:2 или 33:1 (финални), от 5 заповедни – 3:2 или 1,5:1; от Клоцовия сб. са известни само две изречения с кондиционал, а в Киевските листове при 9 финални и 4 заповедни изречения е употребен само индикатив²⁸. Старобългарската норма се изразява в преобладаване на *аа* с индикатив, а староруската тенденция – с почти изключителна употреба на кондиционал в подчинените заповедни изречения, която по-късно обхваща и финалните²⁹. При такива паметници като Успенския сб. и Житието на Теодосий Печерски несъмнена е старобългарската норма: Усп. сб. 83:5 или 16,6:1 (при финалните изречения), 46:9 или 5,1:1 (при заповедните); Жит. на Теодосий: 24:1 (финални) и 23:5 или 4,6:1 (заповедни). При летописите положението се изменя: Повесть временных лет: 33:4 (финални) и 2:8 (заповедни), Суздальская хроника: 14:2 (финални), 3:11 (заповедни)³⁰. СП се отличава със своеобразно равновесие на индикатива и кондиционала при глаголи за молба и заповед (т.е. в заповедно-финални изречения) – от една страна, а от друга – с

²⁵ O. Grünenthal. Цит. съч., *AslPh* 31, 345–346; K. Horálek. Цит. съч., 150–151.

²⁶ J. Kurz. *Učebnice jazyka staroslověnského*, Praha 1969, 156.

²⁷ N. van Wijk, Цит. съч., с. 82.

²⁸ H. Bräuer. *Untersuchungen zum Konjunktiv im Altkirchenslavischen und im Altrussischen. Teil I: Die Final- und abhängigen Heischesätze. Veröffentlichungen der Abteilung f. Slav. Sprachen u. Literaturen des Osteuropa – Instituts an der Freien Universität Berlin Bd. 11. Wiesbaden 1957, с. 19, 61 и сл., 86, 87.*

²⁹ Пак там, 199; *ZslPh* 27, 2, 330–331.

³⁰ H. Bräuer, *Untersuchungen ...*, 219–220, 5–7; 94–95, 104, 106, 108, 109, 115, 125.

града 240.16 — *πρὸς τὸν ἐν ἀγίοις Φλαβιανὸν τὸν πατριάρχην*; ТОГДА ... ЛЬВЪ иже въ сѣхъ папѣ евълогнию реуе241.20, повѣдахъ. иже въ сѣхъ папа евълогни 242.12 (в гр. дателен пад.); и въѣс же блажензи съ евъстохнѣхъ сѣхлѣтъннѣхъ. и геже въ сѣхъ григори 94.6 — *γέγονεν δὲ οὗτος ὁ μακάριος Εὐδοχίου καὶ Γρηγορίου τῶν ἐν ἀγίοις σύνκελλος*; придохомъ въ лавроу. иже въ сѣхъ оць нашъ сава. къ авьвѣ афанаснѣхъ 43.12 (определение в генитив); сѣхлпннѣхъ же уродивъ са геже къ боу оупованнѣхъ патриархоу. сѣхннѣхъ не рауи 81.1–2 — *τοῦ δὲ στυλίου ἐκπλαγέντος ἐπὶ τῇ πρὸς Θεὸν πεποιθήσει τοῦ πατριάρχου*. В редица случаи гръцката членна конструкция в падеж получава облика на относително изречение в номинатив без antecedent (според модела с релатив– срв.: онъ же уродивъ са геже сѣтвори 351.1 — *ἐκπλαγείς εἰς ὃ ἐποίησεν*, или без копула: казахоу геже на комъ же вѣра нзвѣстага 124.5 — *τὴν εἰς ἐκάτερα πίστω*; и призваша ... клиросъннѣхъ и прозвѣтера мѣннѣхъ и дикана иже на се оучетани 347.19 — *καὶ καλοῦσιν τοὺς κληρικοὺς τοὺς ἐπὶ τῶν φωτισμῶν τῶν τεταγμένους*; тъ же мазаше и крышаше. иже о семь прихожахоу 43.19 — *αὐτὸς δὲ ἔχρειεν, καὶ ἐβάπτισεν τοὺς ἐπὶ τοῦτο παραγενομένους*; нъ геже въ врѣмѣ то дръжаше цркви сѣхнѣхъ. сего ... ннзъвергоша 94.18 — *οἱ ... κρατοῦντες*. В типичните относителни изречения е явно изразена тенденция към обобщаване на една неизменяема форма геже или иже: братъ нѣкын вѣ въ манастирини хоузини ... геже вѣ схоляръ 62.14; и носити сѣхнѣхъ одаждю. геже нарицаше са ефоуаъ. еврейскъимъ словомъ 331.7; нѣсмъ азъ подавали. нъ блѣца мога бѣа. иже и мене и снѣа питагетъ 117.14 (и 98.18); старьць нѣкын сѣдаше въ лаврѣ. каламонни. иже оу сѣго нѣрздана 63.17 (в гр. само членна конструкция: *ἐν τῇ λαύρᾳ ... τῇ οὔσῃ*).

Заслужава внимание паралелът, който конструкции с иже в СП намират в Житието на Кирил. За него също е характерно неизменяемо по падеж иже в началото на усложнена именна група, но отнасящото се към него съществително или причастие се съгласува по падеж с функцията, която изпълнява в изречението: нъ бѣ мѣстнвнѣхъ, рекынъ въсѣмъ, иже въ того искръннѣхъ вѣровавшнѣхъ (VI, 726б); и некотора ѿ иже въ нѣмъ показзѣющнѣхъ се (VI, 726б); геже вѣхоу сѣтворили на пороуганнѣхъ и подсмѣхъ въсѣмъ, иже въ блгоуѣстнѣхъ ѿ хѣхъ живоушнѣхъ хрѣстианомъ (VI, 725б).

В инвентара на предлозите влизат: безъ, близъ, въ, вънѣ, врьхоу, въскри, въслѣдъ, до, дѣлга, за, нз, кромѣ, къ, мимо, межю, на, надъ, о, отъ, по, посрѣдѣ, подъ, при, противоу, прѣдъ, прѣмо, развѣ, ради, съ, сквозѣ, оу, урѣсз (уресз). От старобългарския канон СП се различава по употребата на **МИМО** като предлог (1 случай — **МИНОУТИ** хоташю **МИМО** ма 247.3) освен представка и наречие и наличие на предлог **УРѣсз** (3 случая в последната част 377.16, 388.4, 395.12)³⁵.

³⁵ При тези статистически данни е използван индексът на СП, изработен от М. Думитреску, Синайский патерик. Указатель слов и форм т. I, București 1973, т. II, București 1976.

Преобладава предлог **дѣлѣнѣ** (104 сл. в сравнение с **радн** /55 сл./), като разпределението им е обикновено в различни разкази (рядко и в един и същ разказ, напр. 274.10 и 274.15). Не е рядък предлог **нз**, както и архаичната отделителна функция на **сѣ**. В сравнение с евангелския превод (а и с останалите старобългарски паметници) по-широко са засвидетелствувани **врѣхѣ** и **оу**.

Предлозите **вѣ** и **на** в локално значение се употребяват съгласно славянските норми за семантично разграничение на положение във вътрешността на предмета и положение на повърхност — срещу гръцките *ἐν* и *εἰς*, всеки от които е носител и на двете значения. По-рядко, но също в духа на старобългарската и гръцката предложна система, съответствието може да бъде и *ἐπί*. И при останалите предлози се наблюдават съотношенията, известни от старобългарските текстове: пр. **о** (в изяснително обектно значение): *περί*, **кѣ**: *πρός*, **отѣ**: *ἀπό*, *ἐκ*, *παρά*, *ὑπό*, **нз**: *ἐκ*, *ἀπό*, **до**: *έως*, *μέχρι*, **по**: *κατά*, *μετά*, **сѣ**: *ἐκ*, *μετά*, *σύν*, **оу**: *παρά*, *ἐν*, **дѣлѣнѣ/радн**: *διά*, *ἐκ*, **врѣхѣ**: *ἐπάνω*, **сѣвоѣ**: *ἐν*, *κατά*, **влизѣ**: *πλησίον*. Във финални конструкции с отглаголни съществителни се употребяват **вѣ** и **на** срещу *εἰς*, а с други съществителни — **вѣ** за *πρός*.³⁶

Предложното управление на глаголите се обуславя от славянските модели. В резултат на този подход на преводача текстът на СП е по-богат на предлози, отколкото гръцкия оригинал. За това допринася на първо място последователната практика срещу акузатив, генитив или датив в гръцкия текст да се използва предложна конструкция, ако глаголът е префигиран: при *προσ-*, *para-*: **кѣ**, *συν-*: **сѣ** (напр. **прити кѣ, ходити кѣ** за безпредложни конструкции с *παράβαλλω* и *προέρχομαι* с датив. Последователна е също така употребата на предложна конструкция срещу безпредложно падежно допълнение в гръцки при славянски префигирани глаголи с **нз-**, **отѣ-**, **вѣ-**, **на-** (напр. при **нзлѣсти, нсходити, нѣпросити, отѣстоупити, вѣложити, належати**). Явно изразена е склонността гръцкият партитивен генитив да се превежда с **отѣ** (**ѣдинѣ отѣ, нѣнѣто отѣ**), а голяма част от случаите с **кѣ** срещу гръцки датив са при гл. **решти, глаголати** (19 сл. от общо 57 употреби на **кѣ** срещу гръцки безпредложен падеж). При общо 172 случая, сравнени с гръцкия текст (до 360 стр.) честотата при отделните предлози за гръцка безпредложна конструкция е както следва: **кѣ** — 57, **отѣ** — 54, **вѣ** — 26 (с темпорално значение 12), **на** — 8, **сѣ** — 7, **за** — 5, **оу** — 4, **о** — 3, **до** — 2, **нз** — 2, **по** — 1, **рѣдѣ** — 1, **надѣ** — 1, **вѣслѣдѣ** — 1.

При превода на гръцкия безпредложен датив с темпорално значение или на съответните предложни съчетания се използва най-често съществително с предлог **вѣ** и **на** с акузатив, по-рядко — с локатив. Употребата на **вѣ** с акузатив вместо с локатив за означаване на време е общо правило в старобългарските паметници, което се подкрепя и от матернала в СП: **вѣ ѣдиноу ноѣ** 102.4, **вѣ ноѣ** 92.7, **вѣ ѣдиноу же пладѣнню** 101.11, **вѣ оуѣрѣшнни дѣнѣ** 107.3–4,

³⁶ Вж. С. Геродес. Старославянские предлоги. Исследования по синтаксису старославянского языка, Прага 1963, 313–368; T. Nilsson. Über den Gebrauch der Präpositionen im altbulgarischen Codex Zographensis. Stockholm 1944.

ВЪ НЕДѢЛЮ 48.8, ВЪ ВРЕМѢ СТАРОСТИ 249.14–15³⁷. Трябва да се отбележи обаче още един тип предложни съчетания с акузатив (вместо очакван локатив), чрез които СП се свързва с Анонимната и Епифаниевата хомилии от Клоцовия сб. **ЗАКОНЪ СОУДЪНЪІ ЛЮДЕМЪ**, Житието на Кирил, Синайския евхологий³⁸. Както беше посочено по-горе, преводачът на СП стриктно е спазвал разграничението на акузатив и локатив след глаголи за движение и покой. Независимо от това, той очевидно е приемал за нормална употребата на акузатив в някои контексти на локатива: **прилоуѣи сѧ по бѣжнѣ строуѣ. ѹисти евангелинѣ въз то мѣсто идеже пишеть сѧ. рензше поканите сѧ.** 74.11 (гр. *ἐν*); **показа же ми мѣсто на оугъ 57.9 (ἐπὶ Νότου); сѧмѣривъ сѧ въз безѹдан старьѹи. отрѣши же своѣ вреѣтище 49.19 (ἐπὶ с дат.);** **тако прѣстави сѧ въз миръ 45.17 (ἐν εἰρήνῃ, срв. оуцъпе въз мирѣ 66.10); сѧ же старьць стоить възнѣ сѣенина ниже възсѣрѣзъ влизъ рече на западъ цѣквѣнаа стѣна 168.9 (τοῦ κατὰ δυομάς τοῦχοу τῆς ἐκκλησίας); бѣсз иде въз клѣтзкоу старьѹю въз образъ мѣниа 204.12 (ἐν σχήματι).** В СП такива слунаи не са много (според Вашица в посочените старобългарски паметници са засвидетелствувани 32 конструкции, Е. Благова посочи нови примери от Беседите на Григорий Велики³⁹). Те без съмнение трябва да получат същото обяснение, каквото би се дало за тези конструкции в останалите старобългарски паметници. Както е известно, изказаните мнения са противоречиви: моравизъм (Вашица, Благова), аналитизъм (Ив. Дуриданов), нормална проява на стария славянски синтаксис (Тал и Мирчев)⁴⁰. И в езика на СП тези съчетания трябва да се тълкуват като стара черта, която няма нищо общо с разрушаване на падежната система. Въпросът за евентуален локален произход на посочените употреби не би могъл да бъде решен с наличните данни.

Трябва да бъде спомената още една употреба на **ВЪ** с акузатив – обстоятелство за цел –, която обикновено се приема за буквален превод на гръцките конструкции с *eis*. Смята се, че тези съчетания с **ВЪ** в старобългарските паметници принадлежат към книжните средства на старобългарския литературен език и се употребяват рядко, по-честото и нормално средство са съчетанията с предлог **НА**, който е бил главният носител на тази функция в живия узус⁴¹. В СП тези съчетания стоят най-често срещу гръцка конструкция с *eis*: **время се дастъ намъ бѣ въз поканниѣ 114.16; дати рѣмоу малоу лювзвъ въз пищю 314.17; въз пѣчаль подавал братин. да сего дѣла. лѣнивѣиша сѣтворио въз славоу бѣжнѣ 110.16,17; давъ рѣмоу и мало рлѣвз въз сзнѣдъ 112.2; азъ и тѣі осожена рѣсвѣ въз рѣдиноу моукоу 72.11; старьць же**

³⁷ Е. Bláhová-Dvořáková, Цит. съч., 755; С. Геродес, Цит. съч., 324–325.

³⁸ Вж. Е. Bláhová, цит. съч., 154–155, с преглед и на по-старите изследвания.

³⁹ Пак там, с. 155.

⁴⁰ Вж. у К. Мирчев. Нови данни за настаняването на аналитизма в български език. *Studia linguistica in honorem Thaddei Lehr-Spławiński*, 1963, 246–247.

⁴¹ С. Геродес. Цит. съч., 322, 329.

ВЪ СЛАСТЬ ПРИИМЪ 43.2 (за *ἡδέως*), ВЪ МИЛОСТЬ СЕБѢ КОУМИРОМЪ КЛА-
 НАШЕ СЛ 94.17 (свободно за гр. *ἡλεώς μου*). От последните два примера се вижда,
 че за преводача на СП употребата на ВЪ с акузатив с финално значение е била не
 само конкретно съответствие на конкретни гръцки съчетания с *εἰς*, а похват от
 инвентара на известните му книжовни средства. Към същата категория синтак-
 тични конструкции трябва да се отнесе и употребата на КЪ за гръцки датив при
 глаголи за говорене, която като модел има съответствие в гръцките предложни
 съчетания с *πρός*, но от повечето изследвачи не се схваща като пряко повлияна от
 гръцкия оригинал⁴², тъй като се среща и без съответната гръцка предложна рек-
 ция (напр. според статистиката на Т. Нилсон за Зогр. ев. при гл. рѣшти в 403
 случая допълнението е в датив срещу гръцки датив, с КЪ + датив – в 94 случая,
 срещу които в гръцки 80 пъти стои *πρός*, а 12 пъти – датив). В известно противо-
 речие с отричането на гръцкото влияние Т. Нилсон подчертава и другият момент,
 който също ясно личи в статистическото съотношение, а именно, че преводачът се
 е стремил да даде старобългарски еквивалент за гръцката конструкция с *πρός*.
 Всъщност само така пр. КЪ е можал да се превърне в книжен вариант на дателния
 падеж и да бъде използван – както е случаят и в СП – като самостоятелно лите-
 ратурно синтактично средство, независимо от варирането на моделите в гръцкия
 оригинал. Както посочихме по-горе, с подобна регулярност и самостоятелност на
 книжно-литературен похват се отличава и използването на абсолютния дателен
 падеж. Книжовната традиция в източна България допълва чисто книжните похвати
 в синтаксиса на СП с използването на неизменяеми иже-конструкции за преда-
 ване на определен тип гръцки именни групи с член. В този случай гръцкото влия-
 ние е напълно очевидно.

В синтаксиса на СП се съдържат и типично южнославянски, балкански,
 особености, които отразяват жив езиков узус: приименна употреба на датива и
 на дателните енклитики на личните местоимения за означаване на принадлежност,
 широко използване на пр. ОТЪ вместо първоначален безпредложен генитив,
 наравно с инструментала в пасивни конструкции, като заместник на предлозите
 СЪ и ИЪ в техните исконни и специфични значения (особености, известни и от
 останалите старобългарски паметници). Необичайно за тях е обаче съчетаването
 на ОТЪ за означаване на начален момент на действието във времето с адвербиали-
 зирани (т.е. неизменяеми) форми или с количествено определение на името: *се*
ѿ дѣньсь сѣна та нарекоу 335.15 – *ἀπὸ τῆς σήμερον*; *ѣ бо ѿ м'нога*
лѣта възшьлѣ въз врьтѣпѣ 152.8, *ѣ кѣрнини ѿ лѣтѣ м'ногѣ жива-*
дше 320.9 – *ἀπὸ χρόνων ἰκανῶν*. В значение 'колко дълго' е известна само една
 конструкция от евангелския текст: *жена сѣшти въз тоуѣнии крѣве отѣ*
дѣвоѣ на десѣте лѣтоу Лк 8.43. С балканска среда е свързана и силно
 развитата употреба на с. ДА с финално значение и различни модални нюанси (напр.
не дѣи мене да ндоу 169.6, *брѣте ни рѣдинного же имамѣ да поушо*
 256.9, *оуне рѣсть да кости наша пада-жѣ въз поустьини. не-*
желн възвратити сѣ въз егѣптѣ 349.9–11). Въпреки че съответствието

⁴² Пак там, 351–352; Т. Nilsson. Цит. съч., 14–16.

на пр. **ВРЪХОУ** в гръцки е по правило *ἐπάνω*, в употребата му се наблюдава приближаване към значения 'над' и 'на', характерни за разволя и задържането на този предлог в българския език (срв. за старобългарски у Геродес: »наверху чего-либо«): **ПОВЕЛѢВЪ** ити. и **ВРЪХОУ** брата проучисти ѣж (молитвѣж) 313.4, под. 313.7, 15 – срв. същия контекст с **НАДЪ**: и **СЪТВОРИ** **НАДЪ** **ЖЕНОИЖ** **МОРЕИЖ** **МЛТВОУ** 198.2, под. 270.8 (и в двата случая *ἐπάνω*); и **ВИДѢ** **КАКО** **ПОКЛОНИ** **СА** **АВЪКА** **САВАТИИ** **ВРЪХОУ** **ГРОБА** и **ПЛАКАШЕ** **СА** 187.4, **СЕ** **ОБЛАКЪ** **ПРИШЪДЪ** **ВРЪХОУ** **КОРАБЛА**. **ТОЛИКО** **ВОДЪ** **НАЛИНА** 276.19.

Тези случаи не са единственото указание за наличие на локална, »балканска« окраска в езика на СП. Освен посоченото удвоено местоимение **СЕБѢ** **СИ** като спорадични, не принадлежащи на литературната норма на превода явления могат да бъдат посочени единичните случаи на: 1. нарушаване на съгласуването по падеж в причастни форми: **ИМАШЕ** **ЖЕ** и **ЖЕНОУ**. и **СИЮ** **ЗѢЛО** **СЪМѢРЕНОУ**. и **ПОСТАЩИ** **СА** **ПО** **ВЪСА** **ДЪНИ** 132.6 (в гр. винителен); и **НЕ** **ВѢМЪ** **ШКОУДАЖ** **ИМАШЕ** **ДО** **МЕНЕ** **ЗАТОРЪ** **О** **ВЕЩИ**. **ПРИНОСАЩЕ** **ГЕМЪ** **ПЕУАЛЬ** 359.9–10 (*περί πράγματος φέροντος αὐτῶ*). 2. удвоено допълнение: **ГАВИ** **ЖЕ** **СА** **ГЕМЪ** **ПАКЪ** **ВѢСЪ**. **ЗАТВОРНИКОУ** и **ГЛА** **ГЕМОУ** 98.7 (*φαίεται δὲ πάλιν ὁ δαίμων τῶ ἐκκλησίῳ*). 3. употреба на заето от гръцки съществително с пр. **СЪ** без флексия: и **ТАКО** **ВЕСЪБЛАЖНА** **ИЦѢЛИВЪЩИ** **ГЕГО**. **ШПОУСТИ** **СЪ** **ФОДИОНЪ** 342.20 (*μετὰ ἐφοδίῳν* – 'с припасами на дорогу').

За връзка с жив старобългарски говор свидетелствува и формата **ЮЩЕ** (за **ГЕЩЕ**) – характерна за съвременния български език –, която е непозната на старобългарските паметници. В диалекта на Кирил и Методий наречието очевидно е имало облик **ГЕШТЕ**⁴³. В СП случаите са 10 (срв. напр. 90.1, 269.19, 364.4).

В СП се намират следи от още едно локално влияние – руското. Освен фонетичните и морфологични русизми, на него се дължи може би по-широкото използване на с. **ДА** и в съчинителна функция, както и последователният генитив-акузатив при лица. Не можем да изключим напълно ролята на руската среда и при големия брой форми в кондиционал след **ДА**. Староруска особеност е употребата на предлози **УРЕСЪ** (**УРѢЗЪ**) 377.16, 388.4, 395.12, **ОКРОУГЪ** (1 сл. 269.9–10) и **МИМО** (също 1 сл.)⁴⁴, формата за описателно бъдеще време **ВОУДОУ** **ПРИХОДИТЬ** **ОУТѢШАА** **МА** 89.17 (*ἔρχεται παραμυθούμενός με*).

Архаичните особености на славянския превод на патеричните разкази на Йоан Мосх имат пряка връзка с нормите на най-ранните, Кирило-Методиеви преводи, представени най-добре като цяло в евангелския текст. Описанието на този синтактичен пласт в езика на СП може да бъде допълнено с още явления, които тук само ще споменем без примери, поради липса на място. Имаме пред вид безпредложния партитивен генитив тип **ГЕДИНЪ** **КЪЖЪДО** **НАСЪ** 34.19, **ГЕДИНЪ** **ГЕЮ** 55.5–6 и употребата на предлозите **СЪ** и **ИЪ** съобразно техните исконни се-

⁴³ К. Мирчев. Историческа граматика на българския език. С. 1958, 123. В Материалите на Срезневски форма още е посочена за СП и Григорий Назиански.

⁴⁴ Вж. Р. Павлова. Пространственные конструкции в древнерусском языке в сопоставлении с древнеболгарским языком. С. 1977, 74, 124. Предлози **УРѢСЪ** и **МИМО** са засвидетелствувани обаче и в Беседите на Григорий Велики: вж. S. Herodes, Цит. съч., 240.

мантически признаци 'отделяне от повърхност' и 'насоченост на действието от вътрешността на пространствената единица'⁴⁵. В повечето случаи контекстите съдържат глаголи с представки ИЗ- и СЪ-, особено често предлог ИЗ стои при ИЗИТИ (ИЗВЕДА ТЕБЕ ИС ТЪМНИЦА 353.4, но и ПОВЕДОША СЯ ИЗ ЦРКВЕ 331.14). Подобно е положението и при СЪ: ОГНЬ СЪ НБЕСЕ СЪНИДЕ 326.13, но и ОГНЬ ГАВИ СЯ СЪ НБЕЕСИ 107.6. Архаичен белег се явява може би и отсъствието на гл. ХОТѢТИ като средство за бъдеще време, тъй като и в евангелския текст в чисто футурни конструкции той почти не е представен. В значение 'искам' той се употребява широко и съответствува на θέλω. Литературната норма, която е била актуална за преводача на СП, представя комплекс от наследени от Кирило-Методиевата традиция средства и по-късни южнославянско-балкански особености – резултат от развитието на старобългарския литературен език в книжовните центрове на източна България (Преслав). Това обстоятелство не позволява паралелите с паметници от чешко-моравска редакция като Беседите на Григорий Велики да бъдат тълкувани като указание за моравски произход на текста на СП. Преди да се върнем към изказаната от Т.А. Иванова хипотеза за Методий като преводач на патеричните разкази на Й. Мосх, бихме искали да напомним заключението на Г. Хютл-Ворт за водещата роля на синтактичната структура при определяне на типа, облика на езика на даден текст⁴⁶. Изхождайки от синтаксиса на СП следва да се заключи, че преводът на тази сбирка патерични разкази е ранен, но далеч не толкова архаичен и издържан в нормите на евангелския превод, че да бъде дело на Методий. Обратно на това, най-вероятна изглежда връзката му с преводаческата дейност в книжовните средища на източна България. Именно за нея е характерно съчетаването на приемственост в най-ранните преводачески принципи на старобългарския книжовен език с допусане и на други тенденции: по-свободно вариране на изразните средства в славянския текст (напр. в лексикалните съответствия), приближаване на литературния синтаксис към гръцките оригинали, рефлекситиране на определени особености от развитието на живия узус и в литературния език.

---

⁴⁵ Вж. у Р. Павлова материала за старобългарски (30–42) и староруски (42–58).

⁴⁶ Г. Хютл-Ворт, К проблематике норм языка древнерусских летописей. – Сб. Проблемы нормы в славянских литературных языках в синхронном и диахронном аспектах. М. 1976, 177: «именно синтаксис является высшим уровнем в иерархической системе языка; он определяет всю структуру исследуемого текста или отрывка текста». Вж. и с. 178.

Sažetak

O SINTAKSI SINAJSKOG PATERIKA

Arhaične osobine slavenskog prijevoda paterika Ivana Mosha pokazuju sukladnost normama najranijih ćirilometodskih prijevoda, koje kao cjelinu najbolje predstavljaju prijevod evanđelja. U taj sintaktički sloj jezika ide niz arhaičnih i rijetkih uporaba padežnih oblika (finalni dativ, dativ u rekciji s glagolima **ХОТѢТИ**, **РАЗОУМѢТИ**, **РАУИТИ**, lokativ bez prijedloga za označavanje vremena, lokativ bez prijedloga uz glagole s predmetkom **ПРИ-**, instrumental za mjesto i rastojanje, predikativni instrumental), genitiv dijelni bez prijedloga, genitiv kao dopuna supinu, uporaba prijedloga **ЇЗ** i **ИЗ** sukladno njihovim osobitim prvotnim semantičkim značajkama. Dosljedno prevedeni postupci iz inventara prevoditeljevih književnih sredstava su uporaba dativa apsolutnog, prijedloga **ВЪ** s finalnim značenjem i **НЪ** uz glagole govorenja. Neovisno o striktnom razgraničenju akuzativa i lokativa uz glagole kretanja i mjesta, uz prijedloge **ВЪ** i **НА** sastaje se i uporaba akuzativa u nekim kontekstima tipičnim za lokativ. Ta osobina povezuje SP s Anonimnom i Epifanijevom homilijom iz Kločeva glagoljaša, Životom sv. Ćirila i Sinajskim euhologijem, te sa **ЗАКОНЪ СОУДАЪНЫ ЛЮДЕМЪ**. Književne norme tipično južno-slavenskog, balkanskog karaktera predstavlja adnominalni dativ za pripadnost, posesivne dativne enklitike, raširena uporaba prijedloga **ОТЪ** umjesto genitiva i kao zamjena za **ЇЗ** i **ИЗ**, kao konstrukcija ravnopravna s instrumentalom u pasivu i vrlo razvijena uporaba finalnog veznika **ДА**. Odraz živoga balkanskog uzusa su pojedinačni primjeri udvojene zamjenice **СЕБѢ СИ**, udvojeni objekt zamjenica-imenica, narušavanje padežne kongruencije uz participske oblike. Isto podrijetlo treba pretpostaviti za prilog **ОЩЕ** umjesto **РѢЩЕ** kao netipičan za ostale starobugarske tekstove i značenje »nad« prijedloga **ВРЪХОУ**.

S novijim prevoditeljskim normama istočnobugarskih književnih središta povezana je uporaba zamjenice **ИЖЕ** u prijevodima grčke konstrukcije s članom s anteponiranom prijedložnom odredbom kao i neizmijenjena odnosna zamjenica. U SP nalazimo kasniji stupanj tog razvoja u kojemu **ИЖЕ** kao član ne stoji samo u nominativu pa je tako narušena padežna rekcija imenica koje ulaze u konstrukciju. Posebna je značajka prijevoda SP neuobičajeno velik broj glagolskih oblika u kondicionalu iz finalnog veznika **ДА**, koji su kao sintaktički tip karakteristični za staroruski i staročeški.

Staroruski područni utjecaj očituje se u prisutnosti prijedloga **УРЕСЪ**, **ОКРОУГЪ** i **ИМО**, dosljednom genitivu-akuzativu za lica, širokoj uporabi veznika **ДА** u parataksi.

Složenost navedenih sintaktičkih osobina SP posvjedočuje rani nastanak slavenskog teksta i vezu prijevoda s književnim središtima u istočnoj Bugarskoj za koja je, naime, karakteristična kombinacija najranijih prevoditeljskih načela s novijim tendencijama u starobugarskom književnom jeziku.

SLOVO

28

ČASOPIS STAROSLAVENSKOG ZAVODA U ZAGREBU

ZAGREB 1978

S L O V O

ČASOPIS STAROSLAVENSKOG ZAVODA
»SVETOZAR RITIG«
Instituta za filologiju i folkloristiku, p.o. Zagreb

Izlazi jedanput godišnje

UREDNIŠTVO: 4100 ZAGREB, DEMETROVA 11

BR. 28

Urednički odbor:

ANICA NAZOR, MARIJA PANTELIĆ,
JOSIP TANDARIĆ

Glavni i odgovorni urednik:

ANICA NAZOR

Korektori:

ALOJZ JEMBRIH, JASNA VINCE

Ovaj broj časopisa »Slovo« izlazi uz finansijsku pomoć Republičke zajednice za znanstveni rad SR Hrvatske – SIZ-VII.

Tisak: Štamparski zavod »Ognjen Prica«, Zagreb, 1979.